

РОЗДІЛ III

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ Й ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ_____

О. Волинчук

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості формування і структура психологічної готовності студентської молоді до публічної політичної діяльності.

Ключові слова: психологічна готовність, публічна політична діяльність, структура готовності.

Зміни, що відбуваються у суспільно-політичному житті України, характеризуються активним включенням у соціальні перетворення молоді, підсиленням її ролі у розбудові незалежної демократичної держави. Молодь, у свою чергу, потребує необхідної готовності до публічної політичної діяльності, оскільки від сформованості в особистості окремих психологічних якостей, зокрема й психологічної готовності, залежить ефективність виконання будь-якого виду діяльності.

Процес формування психологічної готовності до публічної політичної діяльності є необхідною передумовою розвитку спеціаліста, що зумовлює якість, ефективність його підготовки та забезпечує результативність, адже саме у період навчання у ВНЗ формуються та розвиваються професійно важливі якості особистості, починає формуватися самосвідомість.

Студентська молодь потребує забезпечення відповідних стартових умов для вступу у життя, соціалізації, розвитку та життєвого становлення, тому першочерговою є потреба у формуванні компетентності, політико-правових знань, усвідомлення та визнання демократичних принципів життя. Адже, за визначенням М. І. Пірен, мета громадянської освіти — сформувати особистість, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення зв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовністю до компетентної участі у житті суспільства [1, с 64].

Аналіз наукової літератури показує різноманітність психологічних підходів до дослідження особистості та трактування поняття психологічної готовності, її структури та видів — це наукові положення вчених щодо системного підходу до дослідження особистості (К. О. Альбуханова-Славська, Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, В. В. Москаленко, В. Д. Шадриков та ін.), діяльнісного підходу до розвитку особистості (І. Д. Бех, В. В. Давидов, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв та ін.), до особистісного розвитку (О. Г. Асмолов, Г. О. Балл, М. Й. Боришевський, В. А. Семиченко), психологічної готовності до праці (М. І. Дяченко, Л. А. Кандилович, Н. Д. Левітов, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, О. М. Пелех, М. Л. Смільсон та ін.), психологічної готовності особистості до діяльності (К. М. Дурай-Новакова, М. І. Дяченко, Л. А. Кандилович, В. О. Моляко, О. Д. Сафін, Д. Узнадзе, С. Тарасова та ін.), психологічної готовності до професійної діяльності (М. І. Дяченко, Л. А. Кандилович, С. М. Кучеренко, Є. С. Романова та ін.), психологічної готовності до управлінської діяльності (А. О. Деркач, А. К. Маркова, Л. Е. Орбан -Лембрик, О. О. Реан, І. М. Семенов та ін.)

Проте проблема формування психологічної готовності студентської молоді до публічної політичної діяльності залишається малодослідженою.

Мета статті — розкрити зміст і структуру психологічної готовності студентської молоді до публічної політичної діяльності.

Категорія «формування» відображає весь спектр конкретно-історичних детермінацій життєдіяльності індивіда і тих суспільних норм, в яких відбувається процес засвоєння певної суми знань, норм, цінностей і активного відтворення індивідом соціального досвіду, відповідно це процес розвитку, у якому індивід бере на себе відповідальність за повну реалізацію свого потенціалу.

Психологічна готовність — це наявність певної психологічної установки на досягнення очікуваного результату. Успіх у публічній

політичній діяльності досягається завдяки багатьом обставинам, але переважно він залежить від особистих психологічних якостей та підготовленості до такої діяльності, яка передбачає єдність усіх елементів майбутньої дії.

Визначення поняття готовності науковці О. Г. Асмолов, О. М. Леонтьєв, Д. О. Леонтьєв, Ш. А. Надірашвілі, О. С. Прангішвілі, Д. М. Узнадзе та ін. пов'язують із дослідженням феномену установки. Відомо, що активність особистості безпосередньо залежить від її установок, оскільки вони мають скеровуючий вплив на всю її життєдіяльність. Установка є джерелом активності суб'єкта в будь-який момент його діяльності [2; 3; 4].

Установка, за визначенням Дж. Олпорта, характеризує п'ять аспектів: «Це ширий і нервовий стан готовності до відповіді, організований за допомогою досвіду, який справляє і/чи спрямовує динамічний вплив на поведінку» [5].

Як зазначає Д. Узнадзе, установку не можна віднести до категорії вроджених, оскільки поняття «потреба» і «середовище» належать до групи явищ, залежних від умов існування організму, що постійно змінюються. Виходячи із цього, раз і назавжди визначених, незмінних, непорушних установок не існує [6].

Психологічна готовність до публічних політичних дій є обов'язковою умовою початку та ефективного завершення політичної діяльності. Відомий російський соціальний психолог Б. Паригін називає психологічну готовність пусковим механізмом діяльності. «Психологічна готовність до початку діяльності, — на його думку, — визначається передусім складністю подолання психологічного бар'єру на її старті. За останнім (тобто бар'єром) завжди стоять сумніви і вагання, пов'язані з переживаннями труднощів того, що треба зробити; дається взнаки тут і фактор упевненості чи невпевненості у своїх силах, у вдалому або невдалому виборі часу дії та ін.» [7, с 196].

Готовність у прямому сенсі має два значення: перше — це згода зробити що-небудь, друге — це стан, при якому все зроблено, все готове для чого-небудь [8].

У сучасній психології психологічна готовність розглядається як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Виокремлюють два основних підходи до визначення змісту та структури психологічної готовності: функціональний (Ф. Ю. Генев, Е. П. Лїн, Н. Д. Левітов, В. С. Нерсесян, А. Ц. Пуні, В. Н. Пушкін) і особистісний (К. М. Дурай-Новакова, М. І. Дяченко, Л. А. Кандибович, В. О. Моляко) [9, с 39].

За функціонального підходу особливості готовності до будь-якого виду діяльності розкриваються, враховуючи стан психічних функцій особистості — інтелектуальних, волевих, емоційно-чуттєвих та ін., тобто це певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні того чи іншого виду діяльності. О. О. Ухтомський назвав такий стан «оперативним спокоєм» [10, с 122–135]. Так само вважають Н. Д. Левітов, А. Ц. Пуні («передстартовий стан») [11, 12], вказуючи, що психічні стани людини суттєво впливають на рівень готовності особистості до виконання певної діяльності, Ф. Ю. Генев («мобілізаційна готовність») [13], Є. П. Ільїн трактує це як «оптимальний робочий стан і стан спокою» [14], Ю. Сосновікова під психічними станами особистості розуміє певне «співвідношення і взаємодію психічних компонентів особистості в даний період часу [15, с 7] та ін.

Концептуальними засадами особистісного підходу виступають уявлення про структуру особистості загалом, інтегративна властивість особистості, що забезпечує ефективність діяльності, і саме тому психологічну готовність розглядають як результат підготовленості до певної діяльності.

На особистісному рівні психологічна готовність досліджується з метою виявлення резервів вдосконалення психічних процесів, станів, властивостей і якостей особистості, а також підготовки її до виконання основних функцій того чи іншого виду діяльності.

Щодо особистісного підходу, то психологічну готовність поділяють на довготривалу та ситуативну, вважаючи при цьому, що довготривала готовність є стійким комплексом особистісних, професійно важливих якостей, необхідних для успішної діяльності в багатьох ситуаціях, які починаються з поінформованості про специфіку діяльності, набуття необхідних знань, умінь, навичок, успішної їх реалізації за мотивованого підвищення вимогливості до себе та позитивного ставлення до справи. Дана система існує постійно, виступає в якості провідної передумови регуляції діяльності в цілому і, пройшовши декілька рівнів, стає стійкою якістю особистості.

Ситуативна готовність є активно-дієвим станом особистості, функціональною структурою, яка виникає в тісному зв'язку зі структурою зовнішньої взаємодії (конкретною ситуацією і завданнями, які потрібно розв'язати). Категорія психологічної готовності є водночас категорією теорії особистості (як довготривала готовність) і теорії діяльності (як ситуативна готовність).

Разом з тим представники другого напрямку [16, 17] вказують на глибокий зв'язок функціонального стану готовності та готовності як стійкої характеристики особистості. Стверджується, що стан готовності — це тимчасова готовність, а підготовленість особистості — довготривала готовність за умови, що ці два види готовності перебувають в тісному зв'язку між собою.

Згідно з цим підходом, готовність розуміється як стійке, багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає низку компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які у своїй сукупності дають змогу суб'єкту більш або менш успішно виконувати свою діяльність. Цей підхід відображений у працях К. М. Дурай-Новакової [16], М. І. Дяченко, Л. А. Кандибович [17], В. О. Моляко [18], А. А. Смирнова [19] та ін.

Стосовно визначення компонентів структури психологічної готовності особистості до діяльності, то М. Дяченко, Л. Кандибович виокремлюють в ній мотиваційний, пізнавальний, емоційний та вольовий компоненти [17].

Л. С. Нерсисян та В. М. Пушкін запропонували таку структуру у вигляді компонентів готовності до професійної діяльності: психічна спрямованість особистості, інтегральний психофізіологічний компонент і третій компонент, який реалізується у вигляді структури дій [20].

«...Система психічних явищ, — відмічав Б. Ф. Ломов, — багаторівнева і, очевидно, будується ієрархічно. Вона включає ряд підсистем, які володіють різними функціональними якостями. Можна виділити три основні нерозривно взаємозалежні підсистеми: когнітивну, у якій реалізується функція пізнання; регулятивну, що забезпечує регуляцію діяльності і поведінки; комунікативну, що формується і реалізується в процесі спілкування людини з іншими людьми...» [21, с 180].

Як стверджують учені, політичне виховання включає в себе три компоненти [22]:

— раціональний, що пов'язаний із засвоєнням політичної інформації і знаходить своє відображення в політичній освіті, яка забезпечує необхідний мінімум політичних знань. С. Рябов пропонує трактувати політичні знання як знання про історію вітчизни і суспільство взагалі, про державні та національні символи й атрибути, чинну політичну систему та головні принципи демократизму, процедури та способи їх здійснення, головні конституційні та законо-

давчі регламентації суспільно-політичного процесу, права і обов'язки громадян і держави, умови їх здійснення та захисту тощо [23]. Вищий рівень оволодіння політичними знаннями передбачає ознайомлення з різними течіями сучасної світової філософсько-політичної думки, ознайомлення з політичними програмами і стратегіями дій партій, уміння аналізувати і критично оцінювати суспільно-політичні події, використовуючи отримані політичні знання;

– емоційний, який виявляється в політичній психології та інформації як певні політичні емоції. На думку російського психолога О. Лазурського, «індивідуальність людини визначається не лише своєрідністю її внутрішніх психічних функцій, наприклад, особливостей її пам'яті, уяви і т. ін., а й не меншою мірою її ставленням до оточуючих її явищ — тим, як кожна людина реагує на ті або інші об'єкти, що вона полюбить чи ненавидить, чим цікавиться і до чого байдужа» [24, с 57];

– діяльнісний, що пов'язаний із самореалізацією особистості та реалізується у різних формах соціальної активності, оскільки особистість не лише асимілює соціальну програму, але й певним чином робить в неї свій власний вклад. Саме це й визначає цінність особистості для суспільства [25].

Особливості психологічної готовності особистості до виконання різних видів діяльності: навчальної, трудової, управлінської, педагогічної, спортивної тощо, окрім загальних структурних, характеризується й наявністю специфічних компонентів, які відображають особливості того або іншого виду діяльності.

Дослідження психологічної готовності до публічної політичної діяльності доцільно здійснювати у межах особистісного підходу.

Науковці пропонують різні склад і характеристики компонентів готовності до професійної, управлінської та інших видів діяльності. На наш погляд, доцільно виділити п'ять основних взаємопов'язаних компонентів, відповідно до завдань, поставлених у нашому дослідженні. Отже, це:

1) мотиваційний компонент — це сукупність мотивів, адекватних змісту публічної політичної діяльності, це і знання психологічних, соціально-політичних, економічних умов, за яких особистість, як суб'єкт публічної політичної діяльності, реалізує свої цілі, а також система соціальних норм і цінностей, особистісні нахили та емоції, риси характеру, тобто потреба успішно виконувати поставлене завдання, інтерес до діяльності, прагнення досягти успіху і показати себе з найкращої сторони;

2) когнітивний компонент психологічної готовності — це система знань, необхідних для успішної публічної політичної діяльності;

3) особистісний компонент психологічної готовності до публічної політичної діяльності — це система особистісних характеристик відношень особистості до себе (самоприйняття, самоцінність, самоповага тощо), відповідний настрій, що забезпечує ефективну професійну діяльність;

4) рефлексивний компонент, який забезпечує усвідомлення власних цілей, цінностей, можливостей і обмежень в публічній політичній діяльності;

5) саморегулятивний компонент, що визначає здатність людини протистояти тиску зовнішніх обставин самостійно, відповідально з опорою на власні можливості.

Дані характеристики науковці об'єднують у п'ять основних груп за ставленням до предмета діяльності, процесу виконання діяльності, інших учасників діяльності, самого себе, держави. Гармонійне поєднання загальних, колективних та індивідуальних цілей найкраще сприятиме успішній публічній політичній діяльності.

Ефективність публічної політичної діяльності тісно пов'язана з тим, як співвідносяться «Я-реальне» і «Я-ідеальне», адже відомо, що багатьом людям властиве завищення особистісних якостей, перебільшення своїх можливостей.

Як і будь-яка інша діяльність, публічна політична діяльність передбачає цілеспрямовану і певним способом мотивовану активність людини в конкретний період. Важливе значення при цьому для публічної політичної діяльності має психологічна готовність до такої діяльності, тобто сукупність усього необхідного для ефективного розв'язання певного завдання, проблеми. Психологічна готовність є своєрідним стартовим моментом у діяльності, а для політика багато обставин можуть стати стартовими в конкретній діяльності, дії. Це, зокрема, глибоке знання та розуміння суті, необхідності того, заради чого діє політик, спонук до такої дії з боку інших людей, суто душевний порив тощо. Політик починає діяти тоді, коли має психологічну установку на досягнення бажаного й очікуваного результату. Для прогресивного розвитку суспільства важливо, щоб політик мав установку не на діяльність взагалі, а саме на інноваційну діяльність, тобто таку, що матиме наперед найвагоміші, найзначніші результати [26, с 286].

Отже, психологічна готовність — це наявність певної психологічної установки на досягнення очікуваного результату. Участь гро-

мадян у публічній політичній діяльності, як і звичайний щоденний інтерес до політики, зумовлюється об'єктивними (реальний стан суспільних відносин, соціально-економічне, політичне становище у країні) і суб'єктивними (рівень політичної культури, громадянської свідомості, підготовленості конкретних осіб до політичної діяльності) обставинами.

На підставі аналізу різних підходів до дослідження феномену готовності можна зробити висновок, що готовність до публічної політичної діяльності студентської молоді — це складне особистісне утворення, яке є комплексним відображенням цілої низки особистісних рис і якостей, важливих для успішної публічної політичної діяльності.

В статье рассматриваются особенности формирования и структура психологической готовности студенческой молодежи к публичной политической деятельности.

Ключевые слова: психологическая готовность, публичная политическая деятельность, структура готовности.

The article deals with forming peculiarities and structure readiness of student youth to public political activity.

Key words: psychological readiness, public political activity, the structure of readiness.

Література

1. Пірен М. І. Публічна політична діяльність: навч. посіб. / М. І. Пірен. — К. : НАДУ, 2009. — 288 с
2. Шадриков В. Д. Деятельность и способности. — М. : Логос, 1994. — 320 с.
3. Надирашвили Ш. А. Основные положения общепсихологической теории установок и формирования личности / Ш. А. Надирашвили // Теория установки и актуальные проблемы психологии. — Тбилиси: Мецниереба, 1990. — С. 196–210.
4. Прангвишвили А. С. Установка и деятельность / А. С. Прангвишвили // Вопросы психологии. — 1972. — № 1. — С. 70–90.
5. Allport G. W. Attitudes. In: C. Murchison (ed.), Handbook of Social Psychology. Worcester, Mass: Clark Univ. Press. — P. 798–884, 1935.
6. Узнадзе Д. Н. Теория установки. — Москва-Воронеж, 1997.
7. Парыгин Б. Д. Социальная психология: проблемы методологии, истории и теории. — СПб., 1999.

8. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.* Толковый словарь русского языка: РАН. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. — М., 1999.
9. *Карамушка Л. М.* Психологія управління: навч. посіб. — К. : Міленіум, 2003. — 344 с.
10. *Ухтомский А. А.* Физиологический покой и лабильность как биологический фактор // Собр. соч. — Т. 2. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1951.
11. *Левитов И. Д.* О психологических состояниях человека. — М. : Просвещение, 1964. — 334 с.
12. *Пуни А. У.* Некоторые психологические вопросы готовности к соревнованию в спорте : Избр. лекции. — М. : Спорт, 1973. — 31 с.
13. *Генов Ф.* Психологические особенности готовности спортсменов. — М. : Спорт, 1971. — 245 с.
14. *Ильин Е. П.* Признаки оптимального рабочего состояния двигательной системы человека // Проблемы инженерной психологии / под ред. Б. Ф. Ломова, В. П. Зинченко. Вып. 2. — Л., 1965. — С. 17–25.
15. *Сосновикова Ю. Е.* Психические состояния человека, их классификация и диагностика. — Горький : Гос. пединститут, 1975. — 118 с.
16. *Дурай-Новакова К. М.* Проблемы и задачи спецкурса «Профессиональная готовность студентов к педагогической деятельности в системе подготовки учителей» // Теория и практика высшего педагогического образования: межвуз. сб. науч. тр. / под ред. В. А. Сластенина. — М. : МГПИ, 1982. — С. 52–59.
17. *Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А.* Психологические проблемы готовности к деятельности. — Минск : Изд-во Белорус. ун-та, 1976. — 176 с.
18. *Моляко В. А.* Психологическая готовность к труду на современном производстве // Трудовая подготовка учащихся в межшкольных комбинатах: Психологический аспект / под ред. В. А. Моляко. — К. : Рад. шк., 1988. — С. 7–13.
19. *Смирнов А. А.* О психологической подготовке к труду // Вопр. психологии. — 1984. — № 5. — С. 107–114.
20. *Нерсесян Л. С.* Психологическая структура готовности оператора к экстремальным действиям / Л. С. Нерсесян, В. Н. Пушкин // Вопросы психологии. — 1969. — № 5. — С. 24–31.
21. *Ломов Б. Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологии. — М.: Наука, 1984. — 444 с.
22. *Поснова Т.* Формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості студента // Соціальна психологія. — 2004. — № 2 (4). — С. 134–139.
23. *Рябов С. Г.* Структура і функції знань про політику // Політичні питання. — 1994. — № 1. — С. 167–169.
24. *Лазурский А. Ф.* Очерк науки о характерах. — М., 1995.
25. *Ломов Б. Ф.* О роли практики в общей теории психологии // Вопросы психологии. — 1971. — № 1. — С. 12–21.
26. *Головатий М. Ф.* Політична психологія: підруч. [для студ. вищ. навч.закл.] / М. Ф. Головатий [2-ге вид.]. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 400 с.